

Elżbieta Różańska

Feliks Moskal (1931-1990)

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 11,
235-241

1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FELIKS MOSKAL (1931–1990)

Życiowe losy Feliksa Moskala są charakterystyczne dla jego pokolenia, którego dzieciństwo skończyło się 1 września 1939 r., a młodość przypadła na okres wojny oraz trudne lata transformacji ustroju politycznego i odbudowy zniszczonego kraju.

Lubelszczyzna to teren, na którym Feliks Moskal przyszedł na świat 15 listopada 1931 r., we wsi Biała. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimnazjum i Liceum w Janowie Lubelskim. Po zdaniu matury w 1950 r., z wynikiem niemal bardzo dobrym, przystąpił do pracy nauczycielskiej w Szkole Powszechnej w Trzydniku. Już w tym wczesnym okresie życia odezwały się jego zainteresowania działalnością opiekuńczo-wychowawczą, co przejawiało się w podjęciu stałej współpracy z organizacją harcerską, w charakterze opiekuna drużyny.

W latach 1952–1954 Feliks Moskal odbywał zasadniczą służbę wojskową. Następnie podjął pracę jako wychowawca w Państwowym Domu Dziecka w Suchorączku; w ciągu rocznego tam zatrudnienia uzupełnił swoje kwalifikacje, zdając jako ekstern maturę w Liceum Pedagogicznym w Toruniu. Następnie przeniósł się na szereg lat do tego miasta i tam podjął pracę wychowawczą w Okręgowym Pogotowiu Opiekuńczym. W placówce tej dał się poznać jako wielki przyjaciel młodzieży skrzywdzonej przez los oraz tej, która weszła w konflikt z prawem; był opiekunem wymagającym, ale jednocześnie życzliwym i serdecznym. Niejeden wychowanek zawdzięcza mu wyprowadzenie na właściwą drogę życia.

Okres toruński (lata 1955–1970) w życiu Feliksa Moskala należy do najbardziej pracowitych i płodnych. Wtedy to pracował w Okręgowym Ośrodku Metodycznym w Toruniu – jako bardzo aktywny kierownik Sekcji Upowszechniania Doświadczeń Pedagogicznych i Wydawnictw. Jednocześnie rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim, zakończone uzyskaniem tytułu magistra w 1960 r. Jednakże wiedza zdobyta w tej dziedzinie nie dawała mu pełnej satysfakcji, postanowił więc ją ukierunkować zgodnie z pożądaną go pracą zawodową. Podjął zatem studia na drugim fakultecie – pedagogice, również na tej samej uczelni, co zostało uwieńczone w 1971 r. kolejnym tytułem magistra.

Niemal od początku swojej pracy nauczycielskiej i wychowawczej Feliks Moskal odczuwał silną potrzebę dzielenia się własnymi doświadczeniami zawodowymi z kolegami nauczycielami. Toteż wykaz jego publikacji (zamieszczony na końcu niniejszego tekstu) jest bardzo obszerny. Znajdujemy w nim artykuły, szkice, poradniki metodyczne, rozprawy i recenzje. Od połowy lat pięćdziesiątych związany był z redakcjami takich periody-

ków, jak: „Dom Dziecka”, „Rodzina i Szkoła”, „Wychowanie”, „Życie Szkoły”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” i innymi. Tam też zamieszczał swoje refleksje na temat zasad, metod i form pracy opiekuna-wychowawcy w domu dziecka czy pogotowiu opiekuńczym.

Drugi nurt zainteresowań Feliksa Moskala stanowiło samokształcenie nauczycieli; serię artykułów o charakterze metodycznym tej właśnie problematyce poświęcił. Przez kilka lat był członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, co stanowi wyraz uznania dla poziomu jego publikacji.

W 1970 r. Okręgowy Ośrodek Metodyczny został przeniesiony z Torunia do Bydgoszczy i tam przez następne 2 lata pracował Feliks Moskal. W tym okresie podjął decyzję, aby swoje bogate doświadczenie zawodowe jako nauczyciela, wychowawcy, metodyka i popularyzatora wiedzy przekazać studentom. I tak od października 1972 r. rozpoczął pracę w charakterze starszego wykładowcy w Wyższej Szkole Nauczycielskiej, następnie przekształconej w Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Częstochowie. W ciągu pięciu lat działalności dydaktyczno-organizacyjnej na tej uczelni prowadził zajęcia ze studentami oraz pełnił funkcję kierownika Zakładu Pedagogiki Opiekuńczej. Jego zainteresowania naukowe skrytykowały się w postaci koncepcji pracy doktorskiej na temat, który był mu chyba najbliższy, i któremu poświęcił wiele przyczynkarskich publikacji, wypełniając lukę w specjalistycznym piśmiennictwie z tego zakresu. Temat ten brzmiał: „Model opiekuna-wychowawcy w świetle potrzeb społeczno-pedagogicznych”. Kiluletnia praca naukowo-dydaktyczna na WSP w Częstochowie – to czas przeprowadzania badań oraz gromadzenia materiałów niezbędnych do przygotowania rozprawy doktorskiej.

Ostatni okres życia Feliksa Moskala wiąże się z Kielcami, gdzie od października 1977 r. podjął pracę starszego wykładowcy na Wydziale Pedagogicznym WSP. Prowadził tutaj liczne zajęcia ze studentami: ćwiczenia, konwersatoria, wykłady, organizował obozy naukowe. Szczególnie wiele uwagi poświęcił opracowaniu zasad oraz przygotowaniu systemu praktyk śródrocznych i ciągłych na kierunku Pedagogika Opiekuńcza. Przygotowywał się równocześnie do obrony pracy doktorskiej, co nastąpiło w Instytucie Badań Pedagogicznych w Warszawie w 1982 r.

Już jako doktor Feliks Moskal kierował Pracownią Teorii i Metodyki Pracy Opiekuńczo-Wychowawczej. Również wtedy zaczął prowadzić pro-seminaria i seminaria magisterskie. Trzeba dodać, że należał do tych osób, które potrafią łączyć zainteresowania naukowe z umiejętnościami organizacyjnymi, co dostrzegli zwierzchnicy dra Moskala i w 1989 r. powierzyli mu funkcję p.o. dyrektora Instytutu Pedagogiki. Pracą instytutu kierował

umiejętnie, tworzył właściwą atmosferę, w czym niewątpliwie pomogło mu charakterystyczne poczucie humoru.

Pogłębione zainteresowania naukowe dra Moskala skierowały się następnie w stronę społecznych uwarunkowań efektywności pracy opiekuna-wychowawcy, dlatego też w 1985 r. związał się z Katedrą Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu w Łodzi, gdzie rozpoczął przygotowania do podjęcia rozprawy habilitacyjnej. Jednocześnie prowadził tam zajęcia ze studentami, pracując na 1/2 etatu. Kilkuletni kontakt z łódzkim ośrodkiem naukowym zaowocował koncepcją oraz badaniami prowadzonymi z myślą o habilitacji. Niestety, te ambitne plany przerwała nagła śmierć.

Doktor Feliks Moskał należał do tych pracowników oświatowych, którzy zdobywali kwalifikacje w trakcie czynnej pracy zawodowej. Z tym większym podziwem należy się odnieść do jego aktywnej postawy jako najpierw nauczyciela, potem opiekuna-wychowawcy, metodyka pracy opiekuńczej, wreszcie pracownika naukowo-dydaktycznego oraz niestrudzonego popularyzatora doświadczeń i myśli pedagogicznej. Był badaczem szeroko rozumianej problematyki opieki nad dzieckiem, co znajdowało swój wyraz także w licznych pracach magisterskich, których był promotorem. Podjął trudną próbę skonstruowania modelu opiekuna-wychowawcy, z uwzględnieniem różnorodnych uwarunkowań społecznych, doskonale wyczuwał wagę tego zagadnienia dla potrzeb praktyki pedagogicznej.

Feliks Moskał był człowiekiem nietuzinkowym, potrafił połączyć rygorystyczne wymagania w odniesieniu do studentów z serdecznym, ojcowskim stosunkiem do nich. Był także wymagający dla siebie samego, zawsze przygotowany do zajęć, dużo czytał, znał niemal wszystkie nowości, nie tylko ze swojej dyscypliny, inicjował ciekawe dyskusje. Chętnie służył radą i pomocą młodszym kolegom. Głęboka wiedza, uczciwość i życzliwość sprawiły, że był postacią liczącą się w kieleckim środowisku naukowym. Jego dociekliwy umysł, szerokie zainteresowania, żywa wyobraźnia i wielka pracowitość pozwalały na sięgnięcie po najwyższy stopień naukowy – żał, że tego nie doczekał.

Za swoją pracę i osiągnięcia był kilkakrotnie nagradzany przez Ministra i Rektora, otrzymał także odznaczenia związkowe, resortowe oraz państwowe, w tym Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski w 1985 r. Odszedł od nas niespodziewanie, 5 października 1990 r. Osierocił dwoje dzieci i żonę.

Elżbieta Różańska

WYKAZ PUBLIKACJI FELIKSA MOSKAŁA

I. Artykuły, szkice, rozprawy

1. *Przyjęcie wychowanka do pogotowia opiekuńczego*, „Dom Dziecka” 1956, nr 1, s. 57–59.
2. *Proszę o głos w sprawach harcerskich*, „Dom Dziecka” 1956, nr 4, s. 55–59.
3. *Kto stoi w miejscu – ten się cofa*, „Dom Dziecka” 1957, nr 1, s. 54–57.
4. *Z techniki prowadzenia obserwacji psychologiczno-pedagogicznych*, „Dom Dziecka” 1958, nr 1, s. 33–40.
5. *Czytelnicy o miesięczniku*, „Dom Dziecka” 1959, nr 9, s. 74. [Fragmenty referatu oceniającego czasopismo „Dom Dziecka”, wygłoszonego 27 czerwca 1959 r. na posiedzeniu Kolegium Redakcyjnego].
6. *Z doświadczeń ogniska metodycznego*, „Dom Dziecka” 1960, nr 12, s. 44–46.
7. *Rupiecie czy skarby*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1961, nr 4, s. 40–41.
8. *Jeszcze o problemie: szkoła – dom dziecka*, „Głos Nauczycielski” 1962, nr 31, s. 3.
9. *Jak opracować odczyt pedagogiczny*, w: *Odczyty pedagogiczne. Biuletyn informacyjny Okręgowego Ośrodka Metodycznego w Toruniu*, Toruń 1963, s. 4–12.
10. *W oczekiwaniu na listy*, „Rodzina i Szkoła” 1963, nr 3.
11. *Dzieci i listy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1963, nr 6, s. 35–37.
12. *Rola hospitacji i instruktazu w podnoszeniu kwalifikacji wychowawcy domu dziecka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1964, nr 9, s. 30–33.
13. *O skuteczną realizację godzin wychowawczych*, w: *Godziny wychowawcze. Materiały pomocnicze dla wychowawcy klasowego*, Bydgoszcz 1966, s. 5–13.
14. *Wybór literatury pomocniczej do prowadzenia godzin wychowawczych*, w: *Godziny wychowawcze. Materiały pomocnicze dla wychowawcy klasowego*, Bydgoszcz 1966, s. 64–118. [Literatura rozumowana dla młodzieży i dla wychowawców ze wstępem omawiającym sposoby jej wykorzystania].
15. *Czy zawsze symbolem miłości?*, „Rodzina i Szkoła” 1967, nr 12.
16. *Czynniki warunkujące powodzenie szkolne wychowanków domów dziecka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 2, s. 6–10.
17. *O niektórych warunkach skuteczności godzin wychowawczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 5, s. 10–12.
18. *W sprawie doskonalenia pracowników pogotowia opiekuńczego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 5, s. 44.
19. *Seminarium jako aktywizująca metoda kierowanego samokształcenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1971, nr 4, s. 41–46.
20. *Aktywizujące metody organizacji konferencji przedmiotowo-metodycznych*, w: *Wybrane problemy doskonalenia nauczycieli*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971, s. 21–31.
21. *Przykładowy zestaw problematyki badawczej dla szkół podstawowych*, w: *Wychowawca i dydaktyczna praca szkoły podstawowej. Z doświadczeń i badań*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971, s. 126–128.
22. *Wychowawca w koncepcji J. C. Babickiego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1971, nr 9, s. 21–23.
23. *Zajęcia pokazowe w strukturze zespołowego samokształcenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1971, nr 10, s. 39–42.
24. *Problemy szkolnych internatów*, „Wychowanie” 1972, nr 1, s. 25–28 [Współautor: Z. Węgiński].

25. Wybór bibliografii kopernikowskiej, w: *Mikołaj Kopernik. Materiały na obchody kopernikowskie dla szkół i placówek pozaszkolnych*, pod red. F. Moskala, Bydgoszcz 1972, s. 22–27.
26. *Formułowanie zadań samokształceniowych na okres międzykonferencyjny*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1972, nr 4, s. 41–45.
27. *Jak wykorzystać książkę „Współdziałanie szkoły ze środowiskiem” na konferencji rejonowej*, „Nasze Samokształcenie” 1972, nr 2, s. 22–24.
28. *Przykładowa problematyka badawcza dla szkół ponadpodstawowych*, w: *Wychowawcza i dydaktyczna praca szkół ponadpodstawowych. Doświadczenia i próby badań*, pod red. F. Moskala, Bydgoszcz 1972, s. 74–76.
29. *Postawa wychowawcza. W 30 rocznicę śmierci Janusza Korczaka*, „Życie Szkoły” 1972, nr 10, s. 24–29.
30. *Problematyka wychowawcy placówek opiekuńczo-wychowawczych w literaturze pedagogicznej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika III. Nauki humanistyczno-społeczne” Toruń 1973, z. 53, s. 127–150.
31. *Stosowanie ćwiczeń w zespołowym samokształceniu*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1973, nr 6, s. 40–42.
32. *O niektórych warunkach skuteczności godzin wychowawczych*, w: *Materiały do ćwiczeń z teorii wychowania*, oprac. J. Jonkisz, Wrocław 1972, s. 201–204 [Przedruk części artykułu zamieszczonego w „Problemach Opiekuńczo-Wychowawczych” 1968, nr 5, s. 10–12].
33. *O współczesny model opiekuna-wychowawcy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1973, nr 8, s. 7–8.
34. *Nauczyciele wychowania rodzinnego*, „Oświata i Wychowanie” 1974, nr 5, s. 25–26.
35. *Wychowawcza działalność opiekunów grup studenckich*, „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 5, s. 49–57.
36. *Dotychczasowe kierunki i formy kształcenia wychowawców*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1974, nr 6, s. 7–9 [Współautor: M. Jakubowski].
37. *O trudnościach nauczycieli i wychowawców w studiach zaocznych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1974, nr 6, s. 10–13.
38. *Kształcenie i dokształcanie wychowawców na poziomie wyższych studiów zawodowych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1974, nr 8 [Współautor: M. Jakubowski].
39. *Próba określenia modelu opiekuna-wychowawcy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1975, nr 8, s. 15–18.
40. *Wychowawca-opiekun w poglądach wybitnych pedagogów przeszłości*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1978, nr 8, s. 357–363.
41. *Czynniki ułatwiające pracę wychowawcy. Źródła satysfakcji*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1979, nr 10, s. 447–452.
42. *Rola opiekuna roku w systemie dydaktyczno-wychowawczym szkoły wyższej*, „Problemy Wychowania w Szkole Wyższej” Kraków 1979, s. 109–111.
43. *Model opiekuna-wychowawcy w koncepcjach pedagogicznych K. Jeżewskiego*, w: *K. Jeżewski – myśl i dzieło*, pod red. E. Różańskiej, Kielce 1980, s. 96–101.
44. *Obraz wychowawcy w opinii byłych wychowanków (domów dziecka)*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982, nr 8, s. 346–351.
45. *Rola opiekuna roku w systemie wychowawczym uczelni kształcącej nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1983, nr 2, s. 32–38.
46. *Swoistość pracy i podstawowe składniki modelu opiekuna-wychowawcy, cz. 1*, „Ruch Pedagogiczny” 1983, nr 3/4, s. 20–29.

47. *Swoistość pracy i podstawowe składniki modelu opiekuna-wychowawcy, cz. 2, (Osobowościowe walory opiekuna-wychowawcy)*, „Ruch Pedagogiczny” 1983, nr 5, s. 31–39.
48. *Dom dziecka w czterdziestolecu Polski Ludowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1985, nr 2, s. 51–63.
49. *Etapy pracy z wychowankiem podczas pobytu w placówce opiekuńczo-wychowawczej i ich psychologiczno-pedagogiczne uwarunkowania*, „Oświata i Wychowanie” 1985, nr 20, s. 38–42.
50. *Opiekun-wychowawca w opinii wychowanków*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1986, nr 8, s. 362–367.
51. *Zawód wychowawcy domu dziecka w ocenie wychowanków*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1987, nr 3, s. 115–118.

II. Pozycje zwarte

52. *Z doświadczeń i badań przedszkoli wiodących*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971.
53. *Wybrane problemy doskonalenia nauczycieli*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971.
54. *Wychowawcza i dydaktyczna praca szkoły podstawowej. Z doświadczeń i badań*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971.
55. *Przedszkolne ogniska przygotowawcze. Propozycje programowe i metodyczne*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971.
56. *Współdziałanie szkoły ze środowiskiem. Doświadczenia przedszkoli, szkół podstawowych i średnich*, pod red. F. Moskala i E. Stuckiego, Bydgoszcz 1971.
57. *Mikołaj Kopernik. Materiały na obchody kopernikowskie dla szkół i placówek pozaszkolnych*, pod red. F. Moskala, konsultacja nauk. B. Pleśniarski, Bydgoszcz 1972.
58. *Praca wychowawcza w szkole specjalnej i zakładzie wychowawczym. Doświadczenia nauczycieli i wychowawców*, pod red. F. Moskala, Bydgoszcz 1972.
59. *Wychowawcza i dydaktyczna praca szkół ponadpodstawowych. Doświadczenia i próby badań*, pod red. F. Moskala, Bydgoszcz 1972.
60. *O unowocześnienie pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły*, pod red. Z. Drwęckiego, K. Koniecznego i F. Moskala, Bydgoszcz 1972.
61. *Wybrane problemy pracy wychowawczej szkoły*, pod red. M. Jaworskiej-Ziótkowskiej i F. Moskala, Bydgoszcz 1973.
62. *Poglądy klasyków pedagogiki opiekuńczej na rolę wychowawcy-opiekuna*, Częstochowa 1975 [Współautor: M. Jakubowski].
63. *Wychowawca-opiekun w najnowszej literaturze pedeutologicznej*, Częstochowa 1975 [Współautor: M. Jakubowski].
64. *Informator dla studentów studiów eksternistycznych wydziału pedagogicznego*, Częstochowa 1975 [Współautor: T. Marzec].

III. Recenzje

65. *M. Tyszkowa, Czynniki determinujące pracę szkolną dziecka*, Warszawa 1964, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 1, s. 47–48.
66. *B. Suchodolski, Rola wychowania w społeczeństwie socjalistycznym*, Warszawa 1967, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1968, nr 4, s. 43–44.
67. *A. Szyszko-Bohusz, Oddziaływanie dojazdów do szkół na zachowanie młodzieży i jej postępy w nauce*, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Nar. Ossol. PAN 1969, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1971, nr 7, s. 45–46.

68. *Nauczyciele o etyce swoje zawodu. Wybór i opracowanie H. Kowalewska i L. Porembski, Warszawa 1971*, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1971, nr 9, s. 42.
69. *Z. Zaborowski, Stosunki międzyludzkie a wychowanie, Warszawa 1972*, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1973, nr 6, s. 44–45.
70. *J. H. Pestalozzi, Pisma pedagogiczne. Wybór, wstęp i opracowanie R. Wroczyński. Zakład Nar. im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972*. Omówienie w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1973, nr 8, s. 47–48.
71. *R. Abramowicz, R. Wójcik, Mieliśmy kilkaset siostr i braci, Warszawa 1984*, rec. w: „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1986, nr 6, s. 286–288.

IV. Inne opracowania

72. *Program nauczania przedmiotu: „Metodyka pracy opiekuńczo-wychowawczej”* [Program opracowano w 1974 r. na zlecenie MNSzWiT, zatwierdzony do realizacji w 1975 r.].
73. *Program nauczania przedmiotu: „Polityka i prawodawstwo opiekuńcze w PRL”* [Program opracowano w 1974 r. na zlecenie MNSzWiT, zatwierdzony do realizacji w 1975 r.].